

JOSEP MARIA ESQUIROL

LA PENÚLTIMA BONDAT

ASSAIG SOBRE
LA VIDA HUMANA

BARCELONA 2018

QUADERNS CREMA

Publicat per
QUADERNS CREMA
Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax. 934 636 956
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© 2018 by Josep Maria Esquirol Calaf
© d'aquesta edició, 2018 by Quaderns Crema, S. A.

Drets exclusius d'edició:
Quaderns Crema, S. A.

ISBN: 978-84-7727-587-9
DIPÒSIT LEGAL: B. 2220-2018

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *febrer de 2018*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA

I.	Aquí, als afores del paradís impossible	7
II.	El replec del sentir: de la pell al cor	25
III.	El desig que es genera	48
IV.	El paradís impossible	66
V.	La felicitat dels afores es diu <i>generositat</i> o <i>bondat</i>	86
VI.	El dos arbres mítics de l'Edèn són aquí	100
VII.	Les vaques, Nietzsche i Francesc d'Assís	123
VIII.	El desplaçament polític de mig pam cap a la comunitat que viu	140
IX.	El penúltim pensament i el ser capaç de vida	157

Al Joan, al Pau, al Josep i a la Mar.

I
AQUÍ, ALS AFORES
DEL PARADÍS IMPOSSIBLE

No ens han expulsat de cap paradís. Sempre n'hem estat fora. En veritat, i per sort, aquí *el paradís és impossible*. La nostra condició és la dels *afores*. Uns afores ben singulars: no definits a partir de cap centre. Aquí, als afores, la gènesi i la degeneració, la vida i la mort, l'humà i l'inhumà—car només l'humà pot ser inhumà—, la proximitat i la indifèrència.

Aquí, als afores, viure és sentir-se vivint.

Aquí, als afores, no hi ha ni plenitud ni perfecció. Però sí afecció infinita—commoció—i desig.

Aquí, als afores, el mal és molt profund, però la bondat encara ho és més.

Aquí, als afores, allò que més importa no són els inicis immemorials, sinó el sòl, la base.

Aquí, als afores, res té més sentit que l'empara i la generositat.

Aquí, als afores, es pot, però costa molt moure's mig pam en la bona direcció. És el mig pam cap a la comunitat fraterna.

Aquí, als afores, no només vivim, sinó que som *capaços de vida*.

La *condició humana* és la dels afores del paradís impossible.

Al paradís impossible hi havia tota mena d'animals, llevat de vaques.

El paradís terrenal és la imatge plàstica que correspon als conceptes de «plenitud» i de «perfecció». Però voler entendre l'humà en termes de plenitud du a un carreró sense sortida. La *situació* humana, la *condició* humana, no es defineix a partir de cap pèrdua ni de cap distanciament de la plenitud paradisiàca, àuria o natural.

Tanmateix, als afores, als *nostres* afores, no és cert que «hi ha el que hi ha i això és tot». Aquesta sentència lapidària no descriu adequadament la contrada, perquè una expressió decisiva de l'humà és la generació i, especialment, la gratuïtat de la generació que es diu *generositat* o *bondat*. Una generositat, la dels afores, que no va mai de dalt a baix—perquè no n'hi ha uns que siguin més que els altres—, sinó, sempre, de costat a costat. Que existir sigui en part resistir, s'entén *de cara* a la generació; resistim perquè la vulnerabilitat emparada és capaç de madurar i de donar i de crear. La resistència íntima és, alhora, empara i esperança en la generació. Amb branquetes de boix els vells horticultors protegien el planter acabat de trasplantar perquè pogués resistir les inclemències del temps. També nosaltres ens emparem, per resistir. I la resistència s'adreça a la creació i a la generositat. Tot i que, ben mirat, emparar els altres ja és el primeríssim gest de la generositat.

I precisament perquè la generació és allò més apropiat, les mil formes de *degeneració* són allò que més ens inquieta. La principal degeneració du el nom de *violència*, i la seva extensió és descomunal: abasta des dels homicidis més paorosos i les vexacions més brutals fins als capteniments encoberts de la injustícia i de la indiferència.

Pensar la condició humana demana no pas esbrinar els inicis paradisiacs, sinó adreçar-se a la *base*, girar-se cap al

més fonamental. Perquè la *gènesi* no necessàriament es troba a l'inici d'una sèrie: és tant al principi com al final; arreu i tostemps. La *gènesi* és sobretot allí on la vida personal batega i circula amb intensitat; allí on la vida se sent; allí on la vida s'il·lumina. La *gènesi* és aquí. Però, paradoxalment, no és fàcil apropar-s'hi. Fer-ho demana tot un programa filosòfic, un *mètode* filosòfic, que podríem anomenar, literalment, camí de la *ingenuïtat*. Perquè la significació elemental del mot *ingenuïtat* és just aquesta: *in-genuïtat*, 'a la vora de la *gènesi*', 'cap al focus de la *gènesi*'. Per això es diu dels nens que són «ingenus», perquè són a prop de la *gènesi* com a naixença. Entengueu-ho bé: no es tracta de reivindicar una presumible mirada infantil, verge, encara no contaminada, sinó de l'afany per observar bé la base, el sòl, el fonament. La *ingenuïtat* reivindicada no coincideix ni amb la banalitat, ni amb la puresa angelical. Mirada filosòfica, mirada atenta i mirada ingènua esdevenen sinònims.

Per apropar-se a la *gènesi* hom pot guiar-se pacientment per allò que vivim i que veiem—que veiem perquè vivim—, i hom pot, també, valdre's dels grans símbols—que precisament són «grans» perquè s'han forjat prop de la base—. Símbols destacadíssims són, per exemple, els que trobem a les tragèdies de Sòfocles o als primers capítols del *Gènesi* bíblic. Comentar-los és un exercici d'*ingenuïtat*. Com deia Paul Ricœur, el símbol fa pensar, es dona al pensament, com si en fos la vitamina. Hi ha continuïtat entre el símbol i la descripció del paisatge humà; continuïtat entre la interpretació del símbol i la manifestació de la vida. La literatura i la poesia són les beneficiàries més notòries d'aquesta continuïtat. En aquest llibre, el pas a l'àmbit simbòlic és per parlar, sobretot, del paradís impossible, on, per exemple, pot ser enormement suggeridor referir-se a la mirada perduda d'Adam i al posat tediós d'Eva, que, després d'ha-

ver fet l'amor i d'haver menjat la fruita de granat intensísim, sentien el desassossec de preveure que el demà seria igual que l'ahir.

No només no hi ha hagut mai paradisos terrenals ni n'hi haurà, sinó que la imaginació que treballa en aquesta direcció acaba estavellant-se i dona peu al contrari del que pretenia. Es proposava descriure la plenitud, però descriu l'inhabitable. Ni la perfecció ni la plenitud són d'aquest món. Per això no hi ha ni edats d'or inicials ni utopies que es realitzin al final de la història; ni paradisos perduts ni avingudes de ciutats felices. En el millor dels casos, només són recursos i mediacions teòriques. L'atenció s'ha de centrar als afores, als nostres afores, i a l'afecció infinita que s'hi dona, i esmerçar tot l'alè pel desplaçament de només mig pam cap a la comunitat fraterna que viu.

LA LLUM DELS AFORES

El món no és una caverna, tot i que hi ha caverne fosques al món. La millor llum del món—la millor llum dels afores—és claredat i penombra. Ens avenim amb l'una i amb l'altra, i les festegem.

Ni el món és una caverna ni nosaltres els seus presoners. Justament per això cal anar amb compte amb els esquemes ascensionals que descriuen els afores com si fossin un receptacle tancat, del qual caldria trobar una via de sortida. El relat *Le dépeupleur*, de Beckett, n'és un exemple contemporani: s'hi explica que els homes viuen dins d'un tipus de cilindre i fracassen en els intents reiterats de fugir-ne. El gnosticisme, amb totes les seves variants, ha estat el gran difusor d'aquesta idea. Alerta, doncs, amb l'isomorfisme, sense matisos, de la llum, del coneixement i de l'ascensió.

Massa llum enlluerna, no ens convé. Claredat, sí; focus de llum blanca, no. La llum excessiva ho xucla tot, igual que la foscor. Hi ha ben poca diferència entre el blanc i el negre. Tant el domini de l'un com el de l'altre són inhòspits: fugim de la foscor compacta igual que de la intensitat del llamp. La nostra capacitat de veure i de viure demana una claredat similar a la de la de mitja tarda o una penombra com la del ranvespre. Saludem la claredat de l'*entremig*, així com la llum tèbia que acarona la superfície del món. Des de l'esquema ascensional s'ha imaginat el cel com una deu de llum blanca. Però si hi ha un cel nou, deurà tenir una llum semblant a la dels nostres dies. Naturalment, no només llum per als ulls. Hi ha una claredat dels sons, i molt en particular de les paraules. Per això trobem paraules *clares*, fins i tot *lluminoses*; paraules que il·lustren, que orienten i, admirablement, paraules que ensenyen; paraules que, justament perquè són *genuïnes*, disten tant de la remor apagada com del tro.

Quan la llum intermèdia es converteix en escalfor, apareixen els mots *càlids*, *sentits*, que són justament els que millor revelen l'essència del llenguatge com a empara. Tal vegada a l'hora d'entendre la nostra situació ens hàgim decantat un pèl massa pel protagonisme de la visió. Als afores, hem d'aconseguir que la mirada, i fins i tot l'oïda, es deixin acomboiar pel tacte, les modalitats del qual es basten amb la penombra.

El món no és una caverna. Hi ha cavernes al món: isolament, foscor, misèria..., i en totes s'hi enyora la claror i la calidesa. La claror dels afores explica el desconsol provocat per les tenebres, que també són als afores. L'amabilitat i la gràcia rau en la llum intermèdia, amb la qual hi ha coses que es veuen millor, de la mateixa manera que hi ha coses que cal dir en veu baixa a cau d'orella—sense cap ne-

cessitat d'envejar res als discursos pronunciats amb potents altaveus—. Als afores, doncs, vivim de claredat, de penombra i de xiuxiueig; de xiuxiueig de paraules càlides que vibren cordialment. Si mai algú ha fet moure una muntanya, de ben segur que no deu haver estat amb crits, sinó amb el verb més nu i més sentit.

L'AFECCIÓ ALS AFORES

«Les últimes coses»: un campanar, un cementiri. Últimes coses que poden ser—que són—eventualment substituïdes per elements més neutres i asèptics. Als afores, hi ha un indret semblant a molts d'altres. Des del campanar del poble, un carreró de passes agraïdes enllaça amb el camí que serpenteja fins dalt del turó, on reposa el cementiri. Encara com a rerefons, una carena de muntanyes mitjanes defineix el ponent comptador dels dies i les nits. A dalt, el cel obert presideix tots els inicis, les albades i les naixences, i també tots els finals, els capvespres i els enterraments. Les breus vides dels mortals són com corriols de silencis i de cants, de blasfèmies i de pregàries, de decepcions i de somnis.

Hí ha molta pressió per reduir-ho tot a simples fets, i a dades. Però la vida no s'hi redueix. Cada persona és un esdeveniment inefable. És un fet que avui ha plogut. Podria semblar que el naixement d'algú també és un fet. Tanmateix, que neixi un nen, que sigui acollit i que li diguin pel seu nom, és un esdeveniment per a tots els que allí se li fan propers. Però que neixi un nen i que ningú li posi nom, i ningú se li adreci, i ningú se l'estimi, és també un esdeveniment, en aquest cas tràgic. L'esdeveniment és el fet *desbordant de significació*, o un fet la significació del qual demana resposta; una resposta que, eventualment, pot ser absent.